

УДК 72.01:111.852

Жмурко Ю. В., канд. архіт., доц.
Соловйова О. С., канд. мистецтв., доц.
Майстренко В. І., асп.

*Харківський національний університет
міського господарства ім. О. М. Бекетова*

РОЛЬ СТРУКТУРОФОРМУЮЧИХ І ОБРАЗНИХ ФАКТОРІВ В УРБАНІЗОВАНОМУ ЛАНДШАФТНОМУ ДОВКІЛЛІ

Анотація. У світлі сучасних тенденцій переборення техніцизму, зростання уваги до людських природних факторів організації простору, важливим є бачення цілісності композиції як гармонії людини та світу. У зв'язку з великим топографічним охоптом середовища, що освоюється людиною, ландшафт зазнає урбанізації. Питання цілісності урбанізованого середовища розглядається через метафоризацію її природно-ландшафтною складовою.

Ключові слова: ландшафт, місто, архітектурне середовище, цілісність, образ, метафора, композиція.

Постановка проблеми. У вирі сучасних світоглядних концепцій, що змінюють одна одну все частіше на рубежі тисячоліть простежується прагнення до трактування світу як онтологічної цілісності. Критерій цієї цілісності обумовлений внутрішнім світом людини. Архітектура як носій ідеї будови світу покликана відображати цю обумовленість.

Відсутність відчуття людиною цілісності сучасного архітектурного середовища призвело до порушення гармонії стосунків людини і навколишнього світу. Питання цілісності, гармонії, які мають різне трактування в теорії архітектури займають ключове місце. У світлі сучасних тенденцій подолання техніцизму, посилення уваги до людських, природних факторів організації простору важливим видається підхід до цілісності композиції як гармонії людини і світу. Ця гармонія, що поширюється безпосередньо на навколишнє середовище, відображається в чуттєвій свідомості людини. Такий підхід до композиційної цілісності стає все більш актуальним у міру збільшення урбаністичних утворень і необхідності зв'язати їх в естетичну єдність.

Актуальність і новизна теми. У зв'язку з великим топографічним охопленням освоюваного людиною середовища ландшафт зазнає урбанізації.

Актуальним представляються тенденції повернення значущості компонентів природного ландшафту: річок, озер, балок і кромek плато, лісових

і садово-паркових масивів та ін. Елементи природного ландшафту, що збереглися в містах, водні та паркові системи осмислюються і як оазиси чистого повітря, і як місця соціальної активності. Вони виступають як структуроутворюючі елементи, які формують прекрасні пейзажі, що несуть естетичну насолоду та є джерелами духовного вдосконалення особистості, що неможливо без відчуття гармонії - естетичної єдності людини і світу, даного через метафору світової гармонії. Найбільш цілісні і яскраві метафори такої гармонії дає природний компонент навколишнього середовища.

Метою даної роботи є розгляд питання цілісності урбанізованого середовища, сформованого через метафоризацію її природно-ландшафтної складової.

Викладення основного матеріалу. Виникнення цілісності, що співвідносить з філософськими категоріями, відсилає до космічних образів в поняттях структурної лінгвістики, пов'язане з поняттям тропу (метонімія і метафора), який відображає ступінь абстрагування при переході від предметних явищ до символів і надсимволів. В архітектурному середовищі такі взаємодії відповідають переходу від множинності візуально сприйнятих елементів, що формують єдину композицію (від навколишнього ландшафту до інтер'єрних архітектурних просторів), до асоціативного образу цього середовища. При цьому необхідно відзначити, що і дослідники в області мистецтвознавства, і архітектурні класики апелюють до природного начала як до вирішального фактору, що формує кінцеву архітектурну цілісність і художній образ.

З цієї точки зору цікава апеляція Д.С. Ліхачова до садів і парків як джерел образів світового масштабу. «Сад - это подобие Вселенной, книга, по которой можно «прочесть» Вселенную. Вселенная - своего рода текст, по которому читается божественная воля» [9:19]. Д.С. Ліхачов підкреслює, що в давньоруській символіці сад символізував не тільки рай, але і Богоматір (цілісність) і об'єднував, таким чином, природу і проявлення божественної волі. Все це разом символізувало вічну весну, достаток, добро; все, що хвилює людей до теперішнього часу. Архітектори в своїх концепціях також приділяють значну увагу питанню метафоризації природи. І.В. Жолтовський відзначав, що «принцип зодчества сводится к поискам соответствия между идеей сооружения и идеей, заложенной в окружающей его природе» [5:29], К. Лінч підкреслює важливість символізації природи в архітектурній теорії [8]. Основи такої символізації І.В. Жолтовський розкривав у постулаті «природа», простежуючи в архітектурному середовищі архетипічні відносини між природними діаметральними протилежностями – земля - небо, верх – низ, море - суша. Бажання людини знайти зв'язок з природою через подолання хаосу чуттєвих вражень Жолтовський пояснює через постулат «глаз», який він пояснює як

«абсолютний зір». [4:107]. Також метафорично і космологічно визначає Ле Корбюзьє гармонію людини з навколишнім світом через природу: «Человек, природа, космос – ось законов, которые, таясь в недостижимых глубинах, движут нашей вселенной» [10:216].

Аналіз всесвітньо відомих архітектурних ансамблів підтверджує теоретичні положення. Пройшовши через століття, вони і в наші дні хвилюють своєю гармонією, і показують, що джерелом об'єднуючих метафоричних образів є природний фактор. Цікавим прикладом визначальної ролі природного ландшафту в композиції міста є Київ. Його ландшафт представляє контраст східної Придніпровської низовини з західною Придніпровською височиною, розчленованою ярами і балками. Ці контрастні ландшафтні зони розділені Дніпром. У паралогічних уявленнях ландшафтна ситуація з горою, оточеною водними потоками, інтерпретується як Світова гора серед Світового океану. Архітектура посилила метафоричну значимість цієї ландшафтної ситуації. Старокиївська гора в X-ому столітті була увінчана містом Володимира з домінуючою Десятинною церквою, а в XI столітті – містом Ярослава з домінуючим Софійським собором. З територіальним розвитком давнього Києва вздовж Дніпра на південний схід ця структура отримала подальший розвиток. Предметною основою її розвитку також став природний ландшафт. І південно-східне Печерське плато також отримало архітектурне посилення. Тут в кінці XI ст. був споруджений центральний ансамбль Києво-Печерського монастиря з домінуючим Успенським собором. Він так само, як Київський Софійський собор на Старокиївській горі посилював природну опозицію "верх-низ" і співвідносився з давньоруськими уявленнями про Космос.

Багатосторонній огляд ансамблю реалізувався в процесі функціонально зумовленого руху людей. До собору рухалися від Троїцький воріт при під'їздах до монастиря з півночі і з півдня, і від Економічних воріт при під'їзді від Берестова, від церкви Спаса. При цьому композиція ансамблю була побудована таким чином, що кульмінаційним завершенням шляхів руху є розкриття на води Дніпра - природну домінанту, що несе космогонічний образ, або на собор - архітектурне вираження тих же метафор. Шлях до кульмінації будується за принципом набуття «очищення», якому передують «страждання, руйнування». Вони, за Лосєвим, припускають подальшу блаженну самодостатність, перетворення в певне духовне осереддя [10]. Проходження через страждання матеріалізується в глибокому темному низькому зводі під Троїцькою надбрамною церквою. Потрібно відзначити і значення темряви, через яку проходить тут відвідувач, як передчуття подальшого розвитку сюжету. Вона згодом зіставляється з затемненими нефами в інтер'єрі собору, що Г. К. Вагнер співвідносить з «ріками» [3: 29]. А останні, в свою чергу, співвідносяться з

водою, з Дніпром, звідки перед цим було видно собор, а метафорично – з світовими водами, з тим же океаном – пропочатком життя. І тому візуальне розкриття на Дніпро в завершенні буде тією самою несподіванкою, про яку писав І.В. Жолтовський як обов'язкову ознаку архітектурної композиції [5]. Водна стихія може бути сприйнята як таїнство, яке приховує в собі, з одного боку первозданний Хаос, «внешнюю тьму», з іншого – світлу небесну гармонію. Розкриття на Дніпро і його результуючий катарсис можуть бути співвіднесені з кульмінацією в соборі. Ці стійкі основи, відображені в древніх текстах. Наприклад, в описах патріарха Германа церква є земним небом, апсида – Віфлеємською печерою і місцем поховання Христа, склепіння вівтаря і храму – образи двох рівнів неба, лампади і свічки – образ вічного вогню [2:209]. Автору гімну видається чудовим, що такий невеликий за розмірами храм укладає в собі величезний світ. «Його звід простягається подібно до небес без колон, зігнутий і замкнутий, і більш того, прикрашений мозаїкою як небесний звід сяючими зірками» [2:134].

Висновки. Таким чином, природні форми - це найважливіше джерело метафоризації, яке діє на різних структурних рівнях середовища. Якщо в межах великої міської території - це містоутворюючі ландшафтні доміанти, то для окремої житлової групи - це відколки природних форм - купи каміння, зелені насадження, невеликі водні басейни. Ці природні фрагменти переносять в багаторівневе середовище міста ідею, закладену в пануючому ландшафті, інтерпретовану в міських ансамблях і фрагментах. Ця ідея формує, об'єднує метафору. Така метафора - обов'язкова умова цілісності композиційно-образної структури міста і, в зв'язку з цим, соціально-психологічного комфорту його мешканців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев, К. Н. Построение архитектурной формы древнерусскими зодчими [Текст] / К. Н. Афанасьев. – М.: Ак. наук СССР, 1961. – 271 с.
2. Бычков, В. В. Малая история византийской эстетики [Текст] / В.В. Бычков. – К.: Путь к истине, 1991. – 407 с.
3. Вагнер, Г. К., Искусство Древней Руси [Текст] / Г. К. Вагнер, Т. Ф. Владышевская. – М.: Искусство, 1993. – 225 с.
4. Габричевский, А. Г. Теория и история архитектуры. Избранные сочинения [Текст] / А. Г. Габричевский. – К.: Укртекст, 1993. – 252 с.
5. Жолтовский, И. В. Принцип зодчества [Текст] / Жолтовский И. В. // Архитектура СССР. - 1933. – № 5 – С. 28-29.
6. Иконников, А. В. Мастера архитектуры об архитектуре [Текст] – М.: Искусство, 1972. – 590 с.

7. Кассирер, Э. Философия символических форм. Введение и постановка вопроса [Текст] / Э. Кассирер // Культурология: XX век: антология. – М.: Юрист, 1995. – 703 с.
8. Линч, К. Образ города [Текст] / К. Линч. – М.: Стройиздат, 1982. – 327 с.
9. Лихачев, Д.С. Поэзия садов. К семантике садово-парковых стилей [Текст] / Д.С. Лихачев. К семантике садово-парковых стилей. – СПб: Наука, 1991. – 371с.
10. Лосев, А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии [Текст] – М.: Мысль, 1993. – 959с.

Abstract

In the framework of modern tendencies of overcoming technicism and special attention towards human natural factors of organizing space it becomes crucially important to understand the whole composition as harmony of people and nature. Due to great topographic area the landscape starts to possess the quality of urbanization. The issue of urbanized area integrity is viewed through the metaphorization of its natural landscape component.

Key words: landscape, city, architectural environment, integrity, image, metaphor, composition

Аннотация

В свете современных тенденций преодоления техницизма, усиления внимания к человеческим, природным факторам организации пространства, важным представляется рассмотрение целостности композиции в соотношении человека с миром. В связи с большим топографическим охватом среды, осваиваемой человеком, ландшафт подвергается все большей урбанизации. Вопрос целостности урбанизированной среды рассматривается через метафоризацию ее природно-ландшафтного компонента.

Ключевые слова: ландшафт, город, архитектурная среда, целостность, образ, метафора, композиция.